

# PROF. ARBEN PUTO (TIRANË)

## KONFERENCA E LONDRËS NË DY EDICIONE

### Copëtimi i Shqipërisë në Konferencën e Ambasadorëve më 1912-1913 dhe një paralele historike

Historia e çështjes lindore, si një nga çështjet më të rëndësishme të diplomacisë evropiane gjatë shek. XIX dhe në fillim të shek. XX, ka pasur si një element të saj, madje të dorës së parë, fatin e trevave të banuara nga popullsia shqiptare, ku edhe kanë qenë drejtuar synimet e shteteve të reja të Ballkanit për zgjerim territorial.

Baza ideologjike e copëtimin të tokave shqiptare është hedhur në një fazë të hershme, në vitet 40 të shekullit të kaluar. Ajo ka gjetur shprehjen e vet në "Naçertanien serbe", "Megaliidenë" greke dhe më vonë në programin ekspansionist bullgar të Shën-Stefanit. Në mënyrë të veçantë dy projektet e para mund të shikohen si një marrëveshje e heshtur e shteteve të reja të Ballkanit për të mos e lënë kombin shqiptar të gjejë vend me një informacion shtetëror të vetin në hartën politike të Gadishullit pas mbarimit të sundimit turk. U vu re, po ashtu herët, tendenca e disa Fuqive të Mëdha për të manovruar pikërisht me tokat shqiptare për të kënaqur klientelën e tyre ballkanike.

Procesi i copëtimin të tokave shqiptare ka pasur tri etapa kryesore: Lufta Ruso-turke dhe Kongresi i Berlinit (1875-1881); Lufta Ballkanike dhe Konferenca e Londrës (1912-1913); Lufta I Botërore dhe Konferenca e Paqes 1919-1920. Por apogjenë e vet ky proces e gjen padyshim në Konferencën e Londrës.

Konferenca e Ambasadorëve të Fuqive të Mëdha u thirr në parim për të rregulluar problemet që dilnin ndërmjet palëve ndërluftuese në mbarim të Luftës I Ballkanike. Gjatë gjithë kohës së zhvillimit të punimeve të saj, prej dhjetorit 1912 deri në gusht 1913, ajo u mor pothuajse vetëm e vetëm me çështjen shqiptare. Në fakt në çështjen shqiptare u përqendruan kontradiktat jo vetëm ndërmjet aleatëve ballkanas, por edhe ndërmjet Fuqive. Konferenca paralele e palëve ndërluftuese, po të flasim me gjuhën e sotme, kishte funksione konsultative, funksione presioni në drejtim të diplomacisë evropiane.

Çështja shqiptare u shqyrtua mjaft gjatë, edhe pse me ndërprerje, në tri aspektet e saj kryesore: statusi ndërkombëtar i Shqipërisë, organizimi i saj i brendshëm dhe çështja e kufijve. Padyshim kjo e fundit ishte nyja gordiane: u ndodhën ballë për ballë si kërkesat e palëve të interesuara drejtpërdrejt, por edhe synimet politike e strategjike të Fuqive që qëndronin prapa tyre. Në Konferencën e Londrës Gjashtë Fuqitë e Mëdha të kohës morën rolin e arbitrit, por nuk ishin të paanshme në rolin e tyre. Ishte kjo një arsye më tepër për zgjatjen e punimeve.

Në hapje të Konferencës, më 17 dhjetor 1912, ambasadorët hodhën në letër një formulë tepër të përgjithshme, që nuk pati shumë efekt në zhvillimin e mëtejshëm të bisedimeve. Megjithatë, që në atë mbledhje u përvijuan rreziqet e mëdha që i kanoseshin integritetit të viseve të banuara në shumicë dërrmuese nga popullsia kompakte shqiptare.

Rreziqet u dukën që kur ambasadorët filluan të këmbenin mendime mbi kriteret që do të shërbenin si bazë në caktimin e kufijve. I pari që e mori fjalën ishte Mensdorfi i Austro-Hungarisë, i cili, duke shprehur pikëpamjen e Vjenës, deklaroi se “ato pjesë që janë të banuara vetëm e vetëm nga shqiptarët duhet t’i përkasin Shqipërisë”. Ambasadori austro-hungarez e përforcoi deklaratën e tij duke paraqitur edhe një hartë në të cilën dukej qartë “sa thellë mbërrinin shqiptarët” sidomos në veri e verilindje. Mirëpo ky koncept hasi menjëherë në kundërshtimin e rreptë të përfaqësuesve të tjerë në Konferencë. Vetë Mensdorfi i raportonte qendrës se “mendimi i të gjithë kolegëve është se nuk mund të shkohet përpara duke u bazuar në konsiderata etnografike”. Me fjalë të tjera u duk menjëherë se kriteri i kombësisë nuk do të merrej si bazë për caktimin e kufijve të Shqipërisë. Këtu e ka origjinën copëtimi i trojeve shqiptare dhe po këtu e zë fillin padrejtësia që iu bë kombit tonë. Kjo është një padrejtësi që nuk përshkruhet, nuk legjitimohet sado të ketë kaluar kohë, sepse parimi, në mos i vetëm, por parimi bazë në caktimin e kufijve duhet të jetë ai i kombësisë.

Padrejtësia e vitit 1913 nuk është vetëm një ankesë e qarqeve shqiptare. Ajo është njohur e pranuar edhe në nivele zyrtare evropiane. Zëri me autoritar i Konferencës së Londrës, kryetari i saj, ministri i Jashtëm i Anglisë E. Grei, u shpreh kështu lidhur me caktimin e kufijve në Dhomën e Komuneve në gusht 1913: “Unë e di fare mirë se kur gjithçka do të bëhet e njohur, kjo zgjidhje në shumë pika do të japë shkas për kritika të forta nga kushdo që e njeh vendin dhe që e gjykon çështjen nga një pikëpamje e ngushtë lokale. Duhet të mos harrohet se gjatë përpjekjeve për të gjetur një zgjidhje të tillë, qëllimi kryesor ka qenë që të ruhej marrëveshja ndërmjet vetë Fuqive të Mëdha dhe, në qoftë se vendimi mbi Shqipërinë e ka siguruar këtë, atëherë ai e ka bërë punën më të rëndësishme në dobi të paqes në Evropë”. Pra, padrejtësia si flijim në altarin e paqes evropiane, por edhe ajo nuk shërbeu, sepse një vit pas kësaj plasi Lufta I Botërore.

Gjithsesi, për t’u rikthyer te çështja e kufijve, pyetja që del vetvetiu është kjo: Mbi çfarë baze u bë atëherë, më 1912-1913 caktimi i kufijve? Sepse sado arbitrarë, të padrejta kanë qenë vendimet, përsëri e kanë pasur një bazë. Jemi në fund të Luftës I Ballkanike, sapo kanë mbaruar operacionet luftarake dhe është pikërisht koha e “së drejtës së fitimtarëve” në luftë. Kjo do të thotë se fitimtarët duhet të korrin frytet e fitores së tyre në luftë. Kjo do të thotë, pra, se tokat e mbetura pa zot pas disfatës së Turqisë do të ndaheshin midis fitimtarëve. Ndër këto ishin tokat shqiptare dhe këto do të duhej të bëheshin fli për të kënaqur aspiratat për zgjerim territorial të shteteve ballkanike që kishin fituar luftën. Përvoja e kaq e kaq luftërave tregon se fitimet territoriale janë kërkesa e parë e fitimtarëve pas lufte.

Rrjedhimisht ajo që hedh peshën kryesore në balancë është “e drejta e luftës”, shprehje tipike e ekspansionizmit territorial që karakterizon politikën e shteteve në këtë periudhë. Për motive që kuptohen lehtë Austro-Hungaria ishte gati të anonte nga “parimi etnik”. Por edhe Vjena ishte në dilemë, e lëkundur midis objektivit për të përfshirë sa më shumë toka brenda kufijve të shtetit të ri në funksion antisllav dhe “logjikës” së fitores në luftë, “së drejtës së luftës”.

Një logjikë e tillë nuk ka qenë e huaj as për autorët që e kanë trajtuar këtë temë. Kështu E.L.Helmreich, studiues i diplomacisë së luftërave ballkanike, e justifikon disi lëkundjen e Vjenës me këto fjalë: “Burrat e shtetit austriak, të cilët e luanin politikën e tyre ballkanike me kartën e Shqipërisë, ishin të vendosur që shteti shqiptar

të bëhej sa më "leben fahig" (i aftë për të jetuar)", por "nga ana tjetër, ata e kuptonin fare mirë se nuk mund të mos merrnin parasysh edhe ngjarjet e luftës: fitimtarët do të kërkonin plaçkën që u takonte"<sup>1</sup>.

Vlen të theksohet se qeveria e përkohshme e Vlorës u përpoq të reagoonte edhe në terrenin e këtyre lloj argumenteve. Në memorandumin që i drejtoi Konferencës së Londrës në fillim të janarit 1913 atakohej teza ballkanike e bazuar në "të drejtën e luftës" dhe vihej në dukje se "veprimi i përbashkët i ndërmarrë nga aleatët e Ballkanit kundër Turqisë" në vjeshtë të vitit 1912 "deri në njëfarë mase ishte vazhdim i kryengritjeve më të fundit në trevat shqiptare" dhe se sukseset e Aleatëve duhej të shiko-heshin si fryt i një veprë çlirimtare në të cilën shqiptarët po ashtu kishin dhënë kon-tributin e tyre.

Është me rëndësi të vihet në dukje se një rend tjetër argumentesh u hodhën në qarkullim nga dy shtetet fqinje për të kërkuar tokat e banuara nga popullsia shqiptare. Një rend tjetër argumentesh që quhen "të drejtat historike". Pra, nga ana e fqinjëve, theksi vihet jo në "të drejtën e luftës", por "në të drejtat historike". Ky është konkluz-ioni që del nga të dy memorandumet që iu paraqitën Konferencës në janar 1913 nga qeveria serbe dhe nga ajo greke.

Të marrin dokumentin e parë që është madje një koncentrat i tezave të kësaj natyre që, edhe pse i përkasin një periudhe të fillimit të shekullit, prapë e ruajnë aktualitetin e tyre. Është e njohur se të drejtat historike janë edhe sot kali kryesor i betejës jo vetëm për propagandën, por edhe për historiografinë serbe që del me pre-tendime shkencore. Thelbi i "të drejtave historike" në kuptimin që i japin qarqet shoviniste serbe është se shqiptarët përshkruhen si një popull alogjen, popullsi mu-haxhirësh, invazorësh të vendosur me "dhunë", me "uzurpim" në trevat sllave në periudhën mesjetare.

"Të drejtat historike" invokohen kështu si një bazë juridike për rikthimin e tokave "pronarëve të ligjshëm".

Si kudo, por veçanërisht në Ballkan, "të drejtat historike" në kuptimin që u kanë dhënë dhe u japin qarqet shoviniste, vijnë në kundërshtim të hapur me situatat etnike që janë formuar gradualisht gjatë shekujve. Lëvizjet e popullsisë janë dukuri e njohur. Ato kanë ndodhur edhe në Gadishullin tonë, por jo në një sens unik. Madje në qoftë se "të drejtat historike" dëshmojnë diçka, ato afirmojnë pikërisht autoktoninë e shqiptarëve në tokat e banuara prej tyre prej kohëve të mëdha. Kur bëhet fjalë për proceset e mëdha migratore duhet thënë se për popullsitë shqiptare karakteristike ka qenë tendenca e turrjes, e zbrapsjes, jo e shtrirjes.

Shpesh argumentet, thjesht historike, si bazë e aspiratave territoriale, nuk kanë forcën e duhur bindëse, prandaj versioni serb orvatet t'i përforcojë "të drejtat his-torike" me konsiderata "etnografike", duke avancuar tezën mjerane të "shqiptarizim-it" të sllavëve. As kjo lloj dukurie nuk përjashtohet në procesin e formimit të kombeve e të kombësive të ndryshme në Ballkan, por përsëri, përsa u takon shqiptarëve, edhe në këtë rast, ata kanë qenë kryesisht në pozita tërheqjeje, zbrapsjeje: mjafton të përmendet diaspora shqiptare, e cila pas pushtimit turk ka çuar dalëngadalë në përzi-erjen dhe në asimilimin e elementit shqiptar në radhët e popullsisë fqinje.

Në kohën për të cilën po flasim, janë mjaft të modës edhe tezat që justifikojnë pushtimet e Fuqive të Mëdha evropiane me "misionin qytetërues" të kombeve më të përparuara kundrejt popullsisë të prapambetura "indigjene" të kolonive. Është e qartë

se qarqet drejtuese serbe përpiqen t'u përshtaten këtyre mentaliteteve kur thonë në memorandumun e tyre se "është e drejtë e një kombi më të qytetëruar për të kryer një mision kulturor ndaj popujve më pak të kulturuar, duke i marrë këta nën sundimin e vet". Në gojën e qeveritarëve të Beogradit ky lloj arsyesimi tingëllon veçanërisht cinik kur shihet se memorandum i tyre është i përshtatur fund e krye nga një frymë thellësisht raciste antishqiptare, gjë që përjashton *apriori* çdo bashkëjetesë paqësore ndërmjet shqiptarëve dhe serbëve.

\* \* \*

Të gjitha këto kanë nevojë për refleksione në dritën e zhvillimeve të sotme. Ky rajon i Evropës është përsëri në flakë. Si 80 vjet më parë, përsëri në origjinë të krizës janë synimet ekspansioniste serbe. Dhe përsëri komuniteti ndërkombëtar reagon me një edicion të ri të Konferencës së Londrës.

Faktet e deritanishme tregojnë se fatkeqësisht dhuna, forca funksionon: serbët me zjarr e hekur kanë shtënë në dorë rreth 70 për qind të territorit të Bosnjë-Hercegovinës. Kjo është një sfidë e hapur e Serbisë kundrejt komunitetit ndërkombëtar dhe rëndit juridik që është në themel të marrëdhënieve ndërshtetërore sot.

Gjithë problemi në momentin aktual është: a do të ndalet agresioni i Serbisë, ç'ka është jo vetëm me rrezik për rajonin tonë, por vë në pikëpyetje zhvillimin normal të jetës ndërkombëtare pas mbarimit të luftës së ftohtë.

Në Konferencën e Londrës në gushtin e vitit të kaluar u fiksuan një varg parimesh si bazë për zgjidhjen e problemeve të ish-Jugosllavisë. Ato tingëllojnë edhe si një paralajmërim në adresë të Serbisë. Ndër to më të rëndësishmet janë: a) mospranimi i avantazheve territoriale të arritura me forcë, i çdo fakti të kryer (*fait accompli*) dhe b) dënimi total i dëbimeve me forcë i orvatjeve për të ndërruar përbërjen etnike të popullsisë. Konferenca përpunoi edhe një program pune të ndarë në gjashtë grupe që duhet të ndjekin secili një aspekt të veçantë të krizës jugosllave. Me rëndësi është sidomos vendimi që u mor në Londër për ta mbajtur në funksion konferencën ndërkombëtare si një organizëm *ad hoc* derisa t'u gjendet një zgjidhje përfundimtare problemeve që ka nxjerrë prishja e Federatës Jugosllave.

Shihet, pra, se ideja kryesore që del nga gjithë dokumentacioni themeltar i Konferencës së Londrës është mosnjohja e faktorit forcë si bazë për zgjidhjen e këtyre problemeve.

Nuk mund të mos vihet re se këtu qëndron edhe dallimi ndërmjet dy konferencave të Londrës të dy skajeve të shek.XX. Padyshim kohët kanë ndryshuar. Është shenjë e kohës që sot lufta me armë nuk pranohet më si mjet i politikës së jashtme të shtetit, që përkundrazi në një varg aktesh themelore ndërkombëtare shpallet obligim i shteteve për t'i zgjidhur problemet ndërmjet tyre në rrugë paqësore. Por mbetet që nga retorika të kalohet në fakte reale. Kanë kaluar gati nëntë muaj që nga Konferenca e Londrës, por dora e agresorëve serbë nuk është ndalur ende. Komuniteti ndërkombëtar nuk ka kundërvepruar në mënyrë adekuate, ndonëse duhet pranuar se veçanërisht kohët e fundit janë bërë hapa domethënës që shpresohet se paralajmërojnë shtrëngimin e darës rreth udhëheqjes serbe.

Sigurisht, ngjarjet që po zhvillohen sot në Jugosllavi dhe rreth Jugosllavisë përmajnë rreziqe të reja për interesat tona kombëtare. Por ka një moment që meriton

vëmendje. Kriza jugosllave nxori përsëri në dritë faktin se çështja kombëtare shqiptare është zgjidhur vetëm përgjysmë dhe opinioni ndërkombëtar, në nivele zyrtare dhe jozyrtare, ka rastin të njihet përsëri me padrejtësinë që i është bërë kombit tonë. Pa bërë iluzione lidhur me shanset për një zgjidhje të përshtatshme të plotë në kushtet aktuale, asnjëherë nuk duhen ndalur, madje duhen shtuar përpjekjet për sensibilizimin e qarqeve më të gjera në botën e jashtme, sidomos të instancave deliberative me qëllim që kjo status quo absurde e rrezikshme të lëvizë nga pika fikse dhe të mund të hidhen hapa konkretë drejt një situatë që të hapë mundësi të reja për ndreqjen e padrejtësive, mundësi të paimagjinueshme në një periudhë tjetër historike.

Ndryshimet që vihen re ndërmjet dy konferencave të Londrës kanë të bëjnë padyshim edhe me çështjen kombëtare shqiptare. Duam të besojmë se ndryshimet janë në një sens pozitiv. Ato kanë të bëjnë para së gjithash me pozitën e palës shqiptare në tryezën e bisedimeve. Do të kujtohet se më 1912-1913 Konferencës së Londrës mezi i mbërriti zëri i qeverisë së Vlorës me memorandumun e saj, ndërsa delegacioni shqiptar nuk e kapërceu dot pragun e Konferencës as në pranverë të vitit 1913, kur atje shkoi vetë Ismail Qemali.

Ka një ndryshim thelbësor në këtë edicion të ri të Konferencës së Londrës, sepse një delegacion i Shqipërisë merr pjesë zyrtarisht si palë në bisedime, në një pozitë të barabartë me shtetet e tjera të Ballkanit. Për më tepër, pala shqiptare nuk është e pranishme vetëm formalisht në këto bisedime. Shqipëria e ka shprehur pikëpamjen e vet, qëndrimin e vet, së pari, me mesazhin që Parlamenti i dërgoi Konferencës për të mos lejuar shtrirjen e zjarrit në jug dhe veç kësaj, të njohë të drejtën e vetëvendosjes si bazë për zgjidhjen e drejtë dhe përfundimtare të çështjes së kombit shqiptar. Së dyti, delegacioni i qeverisë shqiptare me gojën e ministrit Serreqi kërkoi dhe ia arriti të ndikojë në vendimet e Konferencës, kur u pranua që Kosova të hyjë si një çështje më vete, si çështje e njëres prej tetë njësive konstituive të ish-Federatës Jugosllave, për të cilën u krijua edhe një grup i veçantë. Nuk është pa domethënie që në programin e punës së Konferencës, Kosova përmendet si "ish-krahinë autonome".

Nga kjo pikëpamje një rëndësi të madhe pati edhe prania e delegacionit kosovar, edhe pse i pranuar ky në cilësinë e vëzhguesit. Përfaqësuesit e Kosovës me në krye dr. Rugovën patën rast të shprehin aspiratat dhe opinionet e tyre në kontaktet e shumta që vendosën me ministrat e Punëve të Jashtme, zyrtarë të lartë të organizmave ndërkombëtare e personalitete të shquara të shteteve pjesëmarrëse. Do të kujtohet se Ismail Qemali në kohën e vet mori me vete në Londër Isa Boletinin, me qëllim që të dillej përpara Evropës me imazhin e një kombi unik. 80 vjet më vonë, vërtet shqiptarët dolën si dy njësi më vete, por vepruan bashërisht mbi një bazë më solide në emër të unitetit të kombit, të cilin padrejtësitë historike e kanë rishtuar për një zgjidhje të drejtë sipas standarteve të reja të bashkëjetesës së qytetëruar të kombeve.

Pa mohuar rëndësinë e këtyre ndryshimeve, vepra e Konferencës së Londrës në këtë edicion të ri do të gjykohej në fund të fundit nga rezultatet konkrete. Dhe ato janë ende larg asaj që mund të pritej.

